

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПОБУДОВИ СИСТЕМИ ДІАГНОСТИКИ ІНТЕНСИВНОСТІ ДІЇ НЕГАТИВНИХ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА СТАН ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БАНКУ

Анотація. Розглянуто сутність і складові економічної безпеки банківської системи. Пропонуються підходи до визначення негативних факторів впливу на стан економічної безпеки банку та наводиться тлумачення елементів системи економічної безпеки банку.

Ключові слова: Економічна безпека банку, економічна небезпека банку, економічна загроза банку, економічний ризик банку.

Annotation. Essence and constituents of economic safety of the banking system is considered. Approaches are offered to determination of negative factors of influence on the state of economic safety of bank and interpretation of elements of the system of economic safety of bank is pointed.

Key words: Economic safety of bank, economic danger of bank, economic economic risk of bank.

Вступ. Вдосконалення механізму гарантування економічної безпеки банківської діяльності є одним із важливих завдань. Для прогнозування та вибору безпечних шляхів розвитку банку необхідно виявити вплив дестабілізуючих факторів, джерела та причини їх виникнення.

Постановка завдання. Вивчення питання безпеки у фінансово-кредитній сфері знайшло своє відображення в роботах Л.Абалкіна, О.Барановського, І.Бінька, Є.Бухвальда, О.Василика, М.Єрмошенка, В.Ліпкана, В.Мунтіяна, Г.Пастернака-Таранушенка, А.Ревенка, В.Сенчагова, В.Шлемка, В.Ярочкіна та ін. Проте вчені досліджували переважно проблеми забезпечення фінансово-економічної безпеки держави, не аналізуючи при цьому детально джерела виникнення проблем у банківській діяльності. Для безпеки банку необхідно побудувати систему діагностики інтенсивності впливу негативних факторів на стан його діяльності.

Результати. Аналіз наукових досліджень проблеми дозволяє виділити два теоретичні підходи до її розв'язання. До першого підходу віднесемо праці Є.Олейнікова [5, с.28–29], В.Ярочкіна [4, с.42–43], П.Белова [3, с.94], Н.Нижник, Г.Ситника, В.Білоуса [2, с.33–34], М.Єрмошенка [6, с.23], В.Манілова, М.Дзлієва [1, с.7–17], які вивчали структуру системи діагностики безпеки досліджуваного об'єкта та зміст її елементів. В основу дослідження вчені поклали такі принципи:

1. Система діагностики повинна включати певну сукупність елементів, які характеризують вплив негативних факторів на стан безпеки досліджуваного об'єкта.

2. Елементи розміщені в послідовності, яка визначає інтенсивність дії негативних факторів впливу на стан безпеки досліджуваного об'єкта в напрямку наростання від меншого до більшого.

Так, наприклад, Н.Нижник, Г.Ситник, В.Білоус пропонують наступну послідовність розміщення елементів у системі діагностики інтенсивності дії негативних факторів на стан безпеки держави: ризик–загроза–виклик–небезпека [2, с.33–34].

Вчені вважають, що коли існує ризик (і формується потенційна загроза), то йдеться про існування чи можливість виникнення ситуації, за якої формуються передумови для утворення реальної загрози. І коли при наявності загрози виникає протидія захисту, то можна вести мову про виклик національним інтересам (потенційна небезпека). Коли ж не усунені обставини, які загрожують ефективному функціонуванню держави, то виникає небезпека їх розвитку.

Таку послідовність розміщення елементів як ризик–загроза–виклик–небезпека можемо використати при побудові власної системи діагностики економічної безпеки банку. При формуванні системи діагностики стану економічної безпеки банку доцільно на

перше місце поставити безпеку як найбільш бажаний стан, при якому інтенсивність дії негативних факторів впливу є мінімально допустимою. А на останнє місце – небезпеку, при якій дія негативних факторів буде максимальною. Елементи “ризик” та “загроза” розміщені у послідовності, яка відображає у наростаючому порядку інтенсивність дії негативних факторів впливу на безпечний стан економіки банку – від ймовірності їх дій до реального впливу. Проте виклик, на нашу думку, у формі протидії здійсненню захисту інтересів та вирішенню завдань гарантування безпеки може бути виражений як на стадії ризику, так і на стадії виникнення загроз. Виклик є лише свідченням того, що створюються перешкоди на шляху до безпечного розвитку банку. Тому виклик не слід включати до основних елементів системи діагностики інтенсивності дії негативних факторів впливу на стан економічної безпеки банку.

М.Єрмошенко в систему діагностики інтенсивності дії негативних факторів впливу на стан фінансової безпеки держави включив небезпеку та загрозу. Автор розуміє небезпеку, “як об’єктивно існуючу можливість негативного впливу на якесь явище, систему, механізм, соціальний організм, унаслідок чого йому може бути заподіяна шкода, що призведе до занепаду, кризового стану тощо”. А категорію “загроза” він визначає, “як конкретну і безпосередню форму небезпеки або сукупність негативних чинників чи умов” [6, с.23], із чим погодитись не можна. З нашої точки зору, М.Єрмошенко неправильно визначає поняття небезпеки, оскільки ймовірність виникнення тієї чи іншої ситуації є ризиком. Існування загрози вчений логічно пов’язує з сукупністю негативних чинників та умов, проте відразу ж визначає, що це є найбільш конкретна та безпосередня форма небезпеки, тобто визначає загрозу як небезпеку, що є неправильним, бо це два різних поняття. Тому використовувати систему діагностики безпеки держави М.Єрмошенка при побудові системи діагностики інтенсивності дії негативних факторів впливу на стан економічної безпеки банку також недоцільно.

Підсумовуючи розглянутий вище підхід до побудови системи діагностики безпеки суб’єктів різних форм господарювання, можемо виділити ряд помилок (неточностей), які допустили вчені у своїх дослідженнях:

1. Неправильне формування структури елементів системи діагностики інтенсивності дії негативних факторів впливу на стан безпеки банку.
2. Зміст понять окремих елементів ототожнюється, що не дозволяє визначати межі інтенсивності дії негативних факторів впливу на стан економічної безпеки банку при переході з одного стану в інший.
3. Неточно виділені визначальні характеристики елементів системи діагностики інтенсивності впливу на стан безпеки досліджуваного об’єкта, через що не вдалося визначити вплив негативних факторів на стан безпеки.

Другий підхід вивчає кількісні та якісні критерії переходу досліджуваного об’єкта з одного стану в інший з урахуванням інтенсивності дії негативних факторів впливу. Прихильниками такого підходу є О.Бандурка, В.Духов, К.Петрова, І.Червяков [7, с.219], В.Буянов, К.Кірсанов, Л.Михайлов [8, с.68–70], Н.Машина, Т.Клебанова, Е.Раєвнева [9, с.69–71]. В основу дослідження ці вчені поклали такі принципи:

1. Система діагностики повинна включати певну сукупність елементів, які характеризують межі впливу негативних факторів на стан безпеки досліджуваного об’єкта.

2. За критерій переходу з одного стану об’єкта дослідження в інший повинні братись різні показники та різні визначальні характеристики елементів системи діагностики інтенсивності дії негативних факторів впливу.

Так, наприклад, О.Бандурка, В.Духов, К.Петрова, І.Червяков виділяють такі елементи системи діагностики інтенсивності дії негативних факторів впливу на стан безпеки суб’єкта господарювання: загроза–допорогова небезпека – післяпорогова небезпека. Автори вважають, що економічна загроза – це можливість заподіяння шкоди суб’єк-

там господарської діяльності з боку окремих чинників внутрішнього та зовнішнього середовища [5, с.10].

Економічна небезпека, на думку авторів, – це конкретна та безпосередня, реальна форма прояву загрози, яка має ймовірну математичну інтерпретацію [5, с.11]. У свою чергу небезпеку автори поділяють на допороговий етап небезпеки, внаслідок реалізації якого суб'єкт економічної діяльності несе втрати, які не руйнують його організаційної структури (втрати, що поновлюються та не мають суттєвих наслідків для досягнення цілей розвитку) [5, с.11], і на післяпороговий етап розвитку небезпеки, який характеризується руйнацією частини або усіх організаційних структур суб'єкта господарювання, що унеможливило виконання місії досягнення цілей розвитку [5, с.11]. Учені вважають, що коли економічна загроза набуває ймовірного характеру, то вона перетворюється з потенційного в реальний чинник можливої економічної втрати, який має граничні показники від 0 до 1 [5, с.10–11].

О.Бандурка, В.Духов, К.Петрова, І.Червяков визначення економічної загрози та небезпеки ототожнюють з певним рівнем імовірності, тобто ризиком, з чим погодитись важко, оскільки загроза та небезпека, як вже неодноразово зазначалось, – це два різні поняття. На нашу думку, також недоцільно небезпеку поділяти на допороговий та післяпороговий етапи її розвитку, оскільки визначення допорогового етапу за своїм змістом є загрозою, а післяпорогового етапу – як протилежний полюс безпеки – власне, як сама небезпека.

Крім того, автори стверджують, що різниця між економічною загрозою та економічною небезпекою визначається зростанням імовірності втрати [5, с.10], із чим погодитись складно, бо, на наш погляд, ученими були неправильно обрані критерії переходу з одного стану об'єкта дослідження в інший у вигляді певної величини втрат і ймовірності руйнації організаційної структури господарюючого суб'єкта безпеки. Автори стверджують, що оцінювати елементи системи діагностики можна за допомогою показника – певного рівня витрат, при якому або повністю, або частково відбувається руйнація організаційної структури об'єкта. Тобто констатується факт впливу негативних факторів на організаційну структуру об'єкта дослідження, який викликає необхідність виплати певних коштів.

При формуванні системи діагностики економічної безпеки банку слід урахувати недоліки, які допустили вчені, та оцінювати економічний ризик банку як можливі (майбутні) втрати для запобігання діям негативної ситуації, економічній загрозі банку, як існуючі втрати на стримування дії негативних факторів впливу та економічної небезпеки банку – витрати на ліквідацію негативних наслідків, тобто критерієм переходу з одного стану в інший є ймовірність чи реальність певної величини витрат за їх цільовим призначенням.

В.Буянов, К.Кірсанов, Л.Михайлов, Н.Машина, Т.Клебанова, Е.Расвнева при дослідженні системи діагностики інтенсивності дії негативних факторів впливу на стан безпеки досліджуваного об'єкта використовували таку послідовність елементів, яка відображає поступове порушення стійкості стану об'єкта досліджень: абсолютна стійкість – нормальна стійкість – нестійкий стан – критичний стан – кризовий стан, вважаючи при цьому, що межі інтенсивності дії негативних факторів впливу для кожного елемента системи діагностики визначаються певним рівнем ризику, який залежить від рівня витрат. Для визначення рівня витрат пропонується використовувати п'ять рівнів ризику:

- безризиковий рівень характеризується відсутністю втрат;
- рівень мінімального ризику характеризується втратами, що не перевищують розміру чистого прибутку;
- рівню підвищеного ризику відповідають втрати, які не перевищують розміру розрахункового прибутку;

- до рівня критичного ризику відносять рівень втрат, які перевищують розміри розрахункового прибутку, але не перевищують розміру валового прибутку;
- рівню недопустимого ризику відповідають втрати, які є близькими до розмірів власних засобів.

На нашу думку, недоцільно інтенсивність дії негативних факторів впливу, яка характеризується як імовірною, так і реальною дією, визначати за допомогою певного рівня ризику, оскільки економічний ризик банку визначає тільки ймовірну дію факторів, а реальну дію характеризує загроза чи небезпека; і оцінювати цю дію за допомогою певної величини витрат, яку обрано за критерій переходу з одного стану досліджуваного об'єкта в інший, також недоцільно, бо витрати, на думку авторів, несуться після дії негативних факторів, а не на її запобігання, що необхідно враховувати при виборі критеріїв переходу з одного стану банківської установи в інший у системі діагностики економічної безпеки банку.

Таким чином, підсумовуючи результати досліджень другого підходу вчених до визначення системи діагностики інтенсивності дії негативних факторів впливу на стан безпеки досліджуваного об'єкта, можемо узагальнити такі неточності, які допустили вчені. По–перше, в окремі елементи, які мають певні характеристики та власні вимірні ознаки впливу негативних факторів, вкладається один і той же зміст, що не дозволяє розмежувати та конкретизувати величину дії впливу цих факторів та обирати критерії переходу з одного стану банку в інший. По–друге, як реальність, так і ймовірність дії негативних факторів впливу оцінювались певним рівнем ризику. При побудові та використанні власної системи діагностики економічної безпеки банку слід врахувати вищезазначені недоліки.

Висновки. На основі результатів вищерозглянутих досліджень, врахувавши недоліки, побудуємо власну систему діагностики інтенсивності дії негативних факторів впливу на стан економічної безпеки банку.

Небезпека не може розглядатись окремо від безпеки як щось апіорне, відділене, окреме та абсолютне. Її дуальність з безпекою є іманентною, тому безпека завжди має розглядатись в парі з небезпекою при діагностиці стану безпеки об'єкта дослідження. Розглядаючи безпеку як полярне поняття до терміна “небезпека”, необхідно визначитись з проміжними елементами, такими як ризик та загроза, і розмістити їх у напрямку інтенсивності дії на стан економічної безпеки банку: ризик виступає як можливість формування передумов для негативного впливу факторів на стан банківської установи, а загроза виникає у тому випадку, коли відбувається безпосередня дія негативних факторів впливу на стан безпеки досліджуваного об'єкта, порушуючи його рівновагу. Отже, пропонуємо систему діагностики стану економічної безпеки банку, яка включає основні складові елементи: економічна безпека банку – економічний ризик банку – економічна загроза банку – економічна небезпека банку. Виділивши основні складові елементи системи діагностики економічної безпеки банку, необхідно визначитись з їх змістом. Вважатимемо, що:

– економічна безпека банку – це такий стан банківської діяльності, що характеризується найбільш повним та раціональним використанням його економічного потенціалу, здатністю до самовідтворення, захищеністю від дії дестабілізуючих чинників, міцністю взаємозв'язків між елементами банківської системи, що сприяє задоволенню економічних і соціальних інтересів вкладників і клієнтів банків в ключі загальнодержавних інтересів.

– економічний ризик банку – ймовірність виникнення несприятливої ситуації в банківській діяльності;

– економічна загроза банку – це існування негативних чинників, які здійснюють дестабілізуючий вплив на функціонування безпеки банку, порушуючи її стійкість та задоволення потреб вкладників і клієнтів банку;

– економічна небезпека банку – це такий стан, за якого відбувається деструктивний вплив дестабілізуючих чинників на банківську діяльність, у результаті чого втрачається здатність до самовідтворення та захисту, що призводить до незадоволення потреб вкладників і клієнтів банків, колапсу банку.

Для адекватної оцінки стану економічної безпеки та вибору напрямів ефективного функціонування суб'єктів фінансово-кредитної сфери національної економіки необхідно

Різник Н.С. Теоретичні підходи до побудови системи діагностики інтенсивності дії негативних факторів...

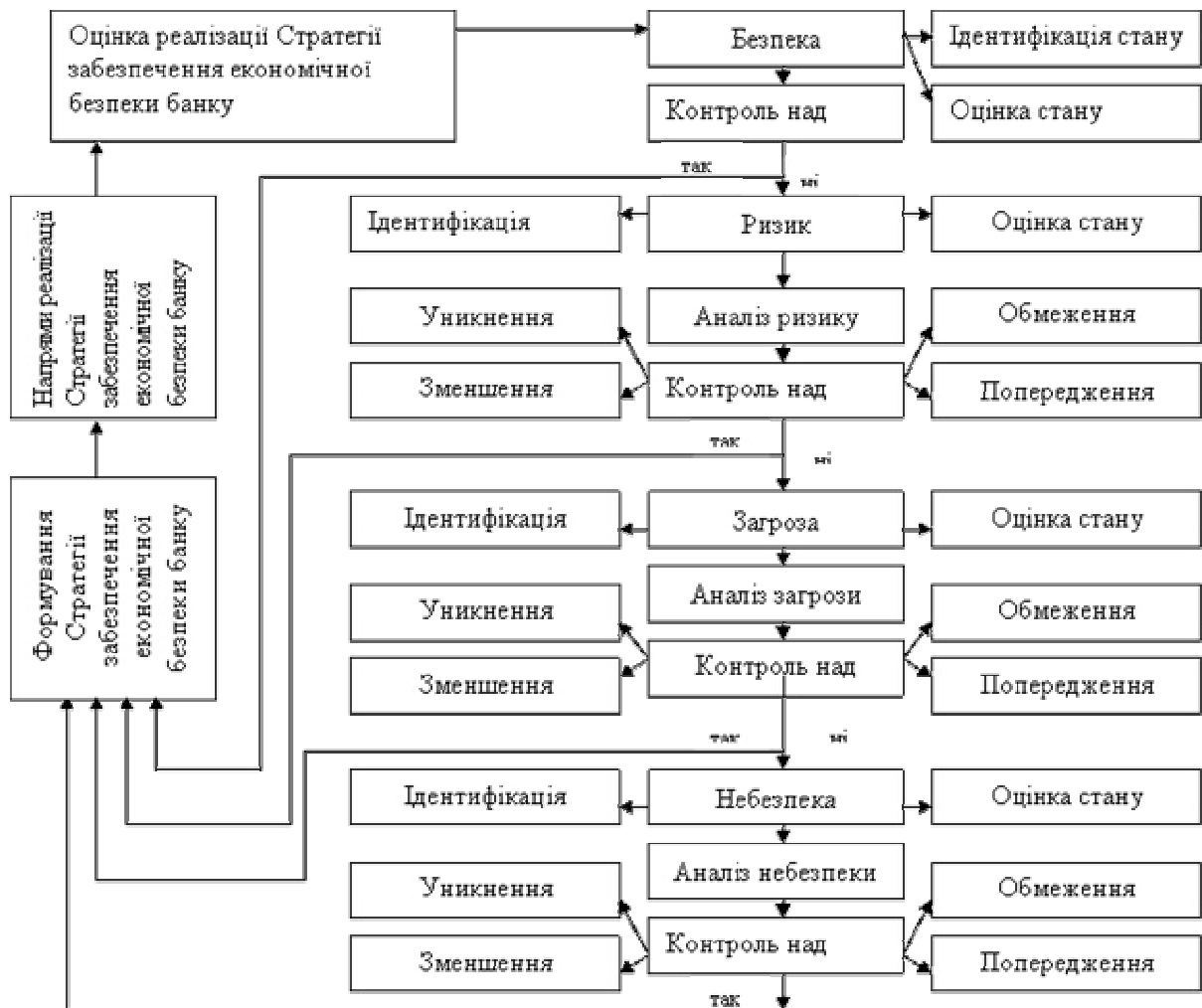

Рис. 1. Алгоритм процесу діагностики стану економічної безпеки банку

Застосування системи діагностики економічної безпеки банку має стати важливим етапом процесу стратегічного планування економічного розвитку банку, забезпечити облік, аналіз, контроль та аудит впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища банку на стан його безпечного функціонування.

Запропонована система діагностики стану економічної безпеки банку, яка включає виділення визначальних характеристик елементів економічної безпеки банку, алгоритм процесу діагностики, дозволять здійснити оцінку відстежування, аналіз, контроль, аудит стану економічної безпеки банку та визначити інтенсивність дії негативних факторів впливу. Це сприятиме своєчасному процесу розробки методів запобігання і захисту від впливу негативних факторів.

2. Нижник Н.Р., Ситник Г.П., Білоус В.Т. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку): Навчальний посібник / За заг. ред. П.В.Мельника, Н.Р.Нижник. – Ірпінь, 2000. – 304 с.
3. Ліпкан В.А. Безпекознавство: Навч. посібник. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003. – 208 с.
4. Ярочкин В.И. Секьюритология – наука о безопасности жизнедеятельности. – М.: “Ось-89”, 2000. – 400 с.
5. Экономическая и национальная безопасность: Учебник / Под ред. Е.А.Олейникова. – М.: Издательство “Экзамен”, 2004. – 768 с.
6. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. – К.: 2001. – 309 с.
7. Бандурка О.М., Духов В.Є., Петрова К.Я., Червяков І.М. Основи економічної безпеки: Підручник. – Харків: Вид – во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – 236 с.
8. Машина Н.І. Економічний ризик та методи його вимірювання: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 188 с.
9. Клебанова Т.С., Раевнева Е.В. Теория экономического риска: Учебно-методическое пособие для самостоятельного изучения дисциплины. – Харьков: Издательский дом “ИНЖЭК”, 2003. – 156 с.